

Deploige, J., Deneckere, G., *Mystifying the Monarch. Studies on Discourse, Power and History* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, 296 blz., €34,50, ISBN 90 5356 767 4).

Deze Gentse congresbundel bezit een vernieuwende, internationale optiek. Haar artikelen analyseren enerzijds de sacralisering (c.q. de seculiere verheerlijking) van de West-Europese monarchie in woord, object en ritueel, en anderzijds de onttovering, ontkenning c.q. beperking en banalisering van dat koningschap – als twee kanten van dezelfde medaille. De bijdragen lopen van de vroege middeleeuwen tot de jaren 1920 en beschouwen al deze fenomenen in het unificerende perspectief van de begrippen *mystification* en *demystification*. Gaat men ervan uit dat iedere cultuur machthebbers in een charismatisch strijklicht plaatst en met eerbiedwekkende vertogen, ceremonies en toeëigeningspraktijken omringt, dan is de Westeuropese monarchie niet meer maar ook niet minder dan een interessante variant van een mondiaal verschijnsel. In het Europese perspectief van deze bundel bleef en blijft het koningschap, ondanks processen van modernisering, secularisering en bureaucratisering (die trouwens bepaald niet lineair verliepen) als instelling nauw verweven met de politieke cultuur, de publieke opinie en hun kunstzinnige en kitscherige uitingen. Er bestaat dus geen lineair neergaande lijn van middeleeuwse sacralisering naar moderne onttovering van de monarchie. En ook de toeëigening van de monarchie door de samenleving en de affectieve band tussen vorsten en bevolking (hetzij positief hetzij negatief van aard) zijn van alle tijden. Verder blijken vorsten in de afgelopen acht eeuwen steeds te hebben geworsteld met het evenwicht tussen mythische verhevenheid en alledaagse gewoonheid. Wat konden zij als hun standpunten (laten) opschrijven en uitspreken en hoe konden zij zich in het openbaar presenteren zonder zichzelf tot punt van discussie te maken, hun charisma afbreuk te doen en zich te banaliseren? De bundel nodigt dus tot interessante parallellen tussen verschillende eeuwen en diverse monarchieën. Dat is verfrissend.

Met een bepaalde episode en blikveld raakt ieder van de auteurs bepaalde van deze aspecten. Alain Boureau schetst onder meer de onverwachte wendingen in de ontwikkeling van de heiligheid van het koningschap van de vroege en hoge middeleeuwen. Het sacraliseringsparcours was ook een hele prestatie, omdat de Kerk heiligheid monopoliseerde. Geen nood, want de koningen beriepen zich op de heiligheid van oudtestamentische priesters of godgeroepen koningen als Melchizedek en David. Hoe ontheiliging hand in hand kon gaan met sacralisering schetst Jeroen Deploige aan de hand van de teksten over de moord op Karel de Goede van Vlaanderen die na zijn gewelddadige onttovering werd voorgesteld als een heilige martelaar. Overigens werden in het Engeland van de veertiende en vijftiende eeuw sacrale koningen veel vaker door moord onttoverd dan in Vlaanderen of Frankrijk, wat kan duiden op kenmerkende verschillen. Maar dit terzijde. Kritiek op groeiende vorstenmacht kon in de veertiende en vijftiende eeuw ook uitgeoefend worden als een pseudo-vorst optrad namens een ontevreden elite en zich als de echte

of ‘verborgen koning’ uitgaf en vorstendealen uit een voorbije tijd propageerde, stelt Gilles Lecuppre. Dat de reguliere koning in ieder geval behoedzaam moest optreden illustreert Elodie Lecuppre-Jardin met voorbeelden van vorstelijke welsprekendheid én van mysterieus koninklijke zwijgen bij officiële gelegenheden waarbij slechts namens de vorst het woord werd gevoerd.

Dat ook de kritische publicatie van een zestiende-eeuwse humanist over vorstenmacht het koningschap kon ondersteunen, blijkt uit de bijdrage van Jürgen Pieters en Alexander Roose. Maar de drukpers kon ook worden aangewend om het standpunt van de vorst aan het publiek uit te leggen en de heiligheid van het koningschap te onderstrepen, betoogt Kevin Sharpe. Hendrik VIII en Elizabeth I ondervonden echter dat zij daarmee discussie in de openbare ruimte uitlokten en zichzelf tot onderwerp van gesprek maakten. Dat was niet altijd een nadeel; bij een positieve reactie eigende de bevolking zich de populaire Elisabeth zelfs toe via souvenirs. Het was een voorbode van de massale verspreiding van snuisterijen ter verheerlijking van *royals* in de geïndustrialiseerde samenleving. Was dit een onttovering van het koningschap of bevestigen ook banale voorwerpen en praktijken het koninklijke mysterie? Dat laatste was het geval bij een specifieke banalisering van het koningschap, als burgers onder het *ancien régime* een koning-voor-één-dag kozen en hem en zijn hof naspeelden. Marc Jacobs beschrijft verder hoe ook sommige koningen dat spel speelden en poogden ‘gewoon’ te schijnen – als voorafschaduwung van de latere vorstenbehoefte nabijheid te suggereren. Die nabijheid werd *too close for comfort* toen achttiende-eeuwse Franse romans de sacrale koning schetsten als romanfiguur, behept met alle mogelijke zwakheden. Lisa Jane Graham analyseert deze subversieve strategie.

Toen de Franse Revolutie de sacrale monarchie getransformeerd had tot een door de natie gewettigd instituut, kon zij op uiteenlopende manier worden geïnterpreteerd en toegeëigend. Zo kon ‘rechts’ in een tijd van beperkt kiesrecht oppositie tegen liberalen voorstellen als het verzet van koning én volk tegen parlement en wettelijk land. Wat konden de wezenlijk omstreden monarchieën intussen anders doen dan te blijven streven naar populariteit? In Groot-Brittannië brachten Victoria en Albert al in de jaren 1830 ‘spontane’ bezoeken aan de bevolking, wat hen (dank zij de pers) zeer populair maakte. Ook foto’s van de koninklijke familie stelden het publiek in staat zich met hen te identificeren, aldus Maria Grever. In 1851 wisten zij zowel hun voorgewende burgerlijke huiselijkheid als de hun eigen grandeur overtuigend voor het voetlicht te brengen tijdens ceremoniële en informele bezoeken aan de Wereldtentoonstelling in Cristal Palace.

Bracht de regering van Victoria en haar voorgangers zoveel machtsverlies dat de monarchie circa 1870 nog slechts het *dignified* deel van het staatkundige bestel vormde, terwijl regering en parlement het *effective* onderdeel uitmaakten? Jaap van Osta en Henk te Velde verschillen van mening over deze stelling van Bagehot. Van Osta poneert dat de desacralisering van het koningschap en de democratisering van de politiek sinds het begin van de negentiende eeuw leidden tot de wederopluking van de ceremoniële monarchie die haar betekenis ontleende aan optreden bij plechtige gelegenheden. Die heruitvinding vond ook in andere Europese landen plaats. Maar volgens Te

Velde stamden bepaalde elementen van de populaire negentiende-eeuwse monarchie al uit het *ancien régime*. Victoria's populariteit begon niet in 1870 maar in de jaren 1830. Bovendien vertoonden zowel de monarchie als het Britse parlement theatrale trekken. Victoria en Gladstone waren elkaars rivalen in populariteit; beiden speelden via de pers voor de publieke galerij.

Het is bekend dat de Italiaanse, Deense en Belgische koningen ook na 1870 van groot politiek gewicht bleven, zodat ook niet-Engelse monarchiëen zich niet beperkten tot Bagehots ceremoniële rol. Gita Deneckeres bijdrage beschrijft hoe trotse Belgische koningen ook de rol van politieke buikspreekpop afwezen. Toen de partijstrijd aan troonredes een sterke politieke kleur dreigde te geven, weigerden Leopold II en Albert I hen uit te spreken. In feite vertikten zij het troonredes te houden waarin zij hun eigen opvattingen niet konden ventileren. Zij waren dus nog lang niet toe aan hun rol van *dignified* instituut. Het nam niet weg dat speciaal Albert I en Elisabeth zich ter wille van hun populariteit in de pers en de fotografie presenteerden als verheven en tegelijk gemoedelijke mensen, als 'één van ons', aldus Maarten van Ginderachter. Het was de vertrouwde koninklijke ambivalentie in een twintigste-eeuws jasje. Even vertrouwd was de idee van Albert I als de vader van het volk en de verzoeken om filantropische hulp die onderdanen richtten tot Albert en vooral tot Elisabeth, de koninklijke engel van goedheid. Deze vorm van toeëigening loopt door tot Albert II en Paola die in tien jaar tijd 100.000 brieven van onderdanen mochten ontvangen.

Vanuit verschillende invalshoeken plaatst deze belangwekkende bundel dus de verwevenheid van de Westeuropese monarchie met de politieke cultuur en de publieke opinie in het verhelderende perspectief van een voortdurende wisselwerking tussen zelfpresentatie en toeëigening.

C.A.Tamse

Willink, B., *Heren van de stoom. De Willinks, Winterswijk en het Twents-Gelders industrieel patriciaat 1680-1980* (Zutphen: Walburg Pers, 2006, 367 blz., €29,50, ISBN 90 5730 444 9).

Drie eeuwen speelden Willinks in het Oost-Gelderse Winterswijk een belangrijke rol, eerst als ondernemers, later als bestuurders en daarna weer als ondernemers. Bastiaan Willink heeft in *Heren van de stoom* de geschiedenis van een tak van dit doopsgezinde geslacht geschreven. Het resultaat is een omvangrijke studie waarin zowel de interfamiliaire relaties als de betekenis van de Willinks voor de Achterhoek gevolgd worden.

De Willinks maakten vanaf het begin van de zeventiende eeuw deel uit van een kring van doopsgezinde geslachten die allen tot de bovenlaag van de Oost-Nederlandse samenleving behoorden. De Willinks waren hierbij vooral geparenteerd aan de Enschedese tak van de Ten Cates en de Paschens, eveneens uit Enschede. In Winterswijk zelf vormden de Willinks, samen met de families Walien en Hofkes de kern van een kleine doopsgezinde gemeenschap. Deze gemeenschap werd aangevuld met migranten uit Twente, met name leden van de familie Paschen, maar ook met Blijdensteins die evenals de Paschens door huwelijken naar Winterwijk kwamen. Later, in de negentiende eeuw, waren het met name leden van families als Blijdenstein en Ter Kuile waarmee getrouwd werd. Deze band met Twente loopt als dé rode draad door het verhaal, niet alleen wat betreft de familierelaties, maar ook wat betreft de economische relaties. Twentse familieleden hielpen de Willinks in de negentiende en twintigste eeuw enige malen door periodes van tegenslag.

Opvallend in het verhaal is dat net als in Twente er doopsgezinde geslachten waren die eens een dominante rol in de interlokale economie speelden, maar die in de negentiende eeuw langzamerhand in mannelijke lijn uitstierven. In Winterswijk was dit het lot van de Waliens en de Paschens, in Twente van de Van Lochems, de Paschens (Enschede) en de familie Coster(s) (Almelo). Tegenover het verdwijnen van sommige (takken van) geslachten staat dat het geld binnen de overgebleven takken accumuleerde en de basis kon vormen voor nieuwe (economische) activiteiten.

De grootse bloei van de Winterswijkse tak van het geslacht Willink begon in het midden van de negentiende eeuw, toen de textielindustrie in Oost-Nederland aan een opmars begon die ongeveer een eeuw duurde. De band met Twente was in deze hele periode sterk, soms ten voordele en soms ten nadele van de Winterswijkers. Vergeleken met de Twentse 'neven' speelden de bedrijven van de Willinks een tweede viool. Aan de diepe crisis waarin de bedrijfstak in de jaren zestig van de twintigste eeuw terecht kwam ontsnapten ook de bedrijven van de familie Willink niet. Een van de bedrijven heeft onder de naam Blijdenstein-Willink, vooral dankzij het product Verosol, kunnen overleven.

Wie zich ten doel stelt een geschiedenis van een familie(tak) over een periode van meer dan drie eeuwen te schrijven én daarbij de omstandigheden waarin die familie leefde op een zinvolle manier in het verhaal te integreren,